

Postkoloniale beeldenstormen: dupliek

Auteur: Gert Oostindie

Martijn Eickhoff en Barbara Henkes leveren stevige kritiek op mijn Daendelslezing, waarin ik ‘critici die in de Nederlandse samenleving wijzen op het geringe besef van een koloniaal verleden in het heden’ zou bagatelliseren of zelfs diskwalificeren. Ik zou daarmee een open dialoog over deze thematiek blokkeren. Waar ik schrijf ‘De erkenning dat er verschillende perspectieven zijn betekent niet dat er gelijktijdig verschillende waarheden kunnen zijn’, zou ik onvoldoende oog hebben voor de ‘ongelijke status van de sprekers en de machteloosheid van de niet-geïnstitutionaliseerden’. En dat terwijl juist vanuit die hoek, door mij afgedaan als ‘beledigde activisten’, een onmisbaar tegengeluid klinkt dat ons alert kan maken op het koloniale karakter van het Nederlandse ‘cultureel archief’, zoals Gloria Wekker dat in navolging van Edward Said heeft genoemd. Ook zou ik naarstig zoeken naar een manier om Daendels ‘te redden van de schroothoop van de Nederlandse geschiedschrijving’ en het gewelddadige karakter van diens modernisering verbloemen.

De historicus en de activist

Het schrijven van de Daendelslezing was voor mij een ingewikkelde exercitie. Ik moest mij dwingen niet alleen kritisch te kijken naar de wijze waarom mijn voorgangers in academia – onder meer het koloniale instituut KITLV en de Universiteit Leiden – in het verleden schreven en spraken over het koloniale verleden, maar ook naar mijn eigen positie in deze soms heftige debatten. Zowel in de lezing in het Rijksmuseum als in de discussie na afloop heb ik geprobeerd mij open en ook wel kwetsbaar op te stellen. Ik heb de wijsheid niet in pacht, ik heb de afgelopen decennia zelf fouten gemaakt en vooral een ontwikkeling doorgemaakt die nog niet is afgesloten. Ik wil nergens doekjes om winden – zeker niet over het karakter van het kolonialisme – en bovendien/toch verbinding zoeken ten behoeve van een breed debat over ons koloniale verleden en de doorwerking ervan.

De reactie van Eickhoff en Henkes, door mij gewaardeerde historici, viel mij daarom nogal rauw op het dak. Mijn eerste reactie was enigszins wanhopig: ‘Als zij mij al niet begrijpen, wat moet ik dan nog?’ Die reactie heb ik maar achter me gelaten. Een volgende reactie was de polemiek te zoeken en te weerleggen wat zij mij in de schoenen schuiven; dat zal ik in het volgende enigszins doen. Maar ik zal in deze dupliek ook nog eens proberen uit te leggen wat ik kennelijk niet duidelijk genoeg voor het voetlicht breng, de noodzaak om in het brede debat de rollen van historicus en activist te onderscheiden.

Kolonialisme gekwalificeerd

Eerst dan maar even een paar puntjes op de i. En argeloze lezer zou kunnen denken dat ik Daendels op een voetstuk plaats, dat ik het kolonialisme min of meer goedpraat en dat ik al dat gepraat over ons koloniale verleden maar onzin vind. Niets is minder waar, en ik verwijt, met alle respect, Eickhoff en Henkes hier selectief luisteren en lezen. Wat is mijn eindconclusie over Daendels? Onomwonden: 'hoe dan ook belichaamt Daendels een traditie van koloniaal geweld, uitbuiting en racisme waarop wij, zo dunkt mij, vandaag de dag moeilijk trots kunnen zijn' (p. 48).

Hoe kwalificeer ik het kolonialisme? 'Het kolonialisme draaide overal primair om winstbejag, waaraan gekoppeld geopolitieke overwegingen, dus macht en prestige. [...] Waar Nederland ook koloniën had, racisme en geweld hoorden er van begin tot eind bij' (pp. 24, 26). En: 'Uitspreken dat het kolonialisme primair uit eigenbelang voortkwam en dat dit kolonialisme inherent gewelddadig en racistisch van karakter was, is geen politieke en nog minder een politiek-correcte stellingname, maar een op onderzoek gefundeerde vaststelling' (p. 40).

Wat zeg ik ten slotte over de wijze waarop in Nederland het kolonialisme wordt herinnerd? De hele lezing is een doorlopend pleidooi voor erkenning van het verleden en voor bezinning op wat dit verleden vandaag nog betekent. Tegen het eind (p. 48) stel ik dan nog eens expliciet: 'Er is alle aanleiding voor statelijke gebaren van erkenning over aard en excessen van het kolonialisme.'

I rest my case, zou ik haast zeggen.

Het 'ware' kolonialisme

Maar dan adresseer ik toch niet een wezenlijk punt waarover ik in de lezing veel probeer te zeggen, maar kennelijk niet duidelijk genoeg. *Hoe* moeten wij, als al dan niet activistische historici, dan praten over dat verleden, en met wie? Ik benadruk allereerst dat wij als historici de taak hebben op een evenwichtige, empirisch gegronde wijze naar het verleden te kijken. Ook in mijn lezing teken ik daarbij meteen aan dat er onder historici geen consensus is in beschrijving en interpretatie van het (koloniale) verleden, en dat zeker in het verleden Nederlandse historici een sterk, zo men wil ontstellend vermogen tot verbloemen van harde koloniale werkelijkheden hebben getoond.

Natuurlijk is 'waarheid' kennistheoretisch een uitermate omstreden concept. Maar dat ontslaat ons als vakhistorici niet van de plicht aan waarheidsvinding te doen, als onderdeel van onze duiding van de geschiedenis. Vandaar die stelling – 'de erkenning dat er verschillende perspectieven zijn betekent niet dat er gelijktijdig verschillende waarheden kunnen zijn'. We moeten, is mijn credo, blijven zoeken naar het onderscheid tussen feit en fictie en ook tussen het verleden en de herinnering eraan, en de feiten zo goed mogelijk boven water krijgen en houden. De Shoa, zes miljoen joden vermoord, dat is niet zo maar een inwisselbaar 'verhaal' al naar gelang ieders perspectief. Evenmin de trans-Atlantische slavenhandel, twaalf miljoen Afrikanen geroofd en verkocht, generaties nazaten die leefden in, of in de schaduw van, slavernij. Idem honderdduizenden doden als gevolg van Nederlands militair geweld

in Indonesië – één opgave van historisch onderzoek is dat getal beter te gaan bepalen, ook voor onze laatste koloniale oorlog.

Met het benadrukken van die dure plicht van vakhistorici ontnem ik geen enkele collega de vrijheid om óók activistisch te zijn – op een bescheiden manier ben ik dat al lang, zo bepleitte ik twintig jaar geleden de oprichting van een monument voor de slavernij. Ik sluit ook niemand uit van het debat als ik zeg dat de inbreng van historici óók moet liggen in de sfeer van het leveren van harde feiten en redeneringen. Ik bagatelliseer daarmee noch de kennis, noch de perspectieven en gevoelens van ‘activisten’ – en onder die activisten reken ik, kennelijk anders dan Eickhoff en Henkes, óók de Urkers en anderen die alles wat ook ik schrijf over deze thematiek verwerpen, vaak in schokkende taal, als uitingen van een verwerpelijke ‘weg met ons’ mentaliteit. Ik zou Eickhoff en Henkes willen zeggen: *choose your battles*.

De erfenis van het koloniale verleden

Eickhoff en Henkes verwijzen naar het begrip ‘cultureel archief’, dankzij Gloria Wekker samen met ‘white innocence’ nu een standaardbegrip in alle discussies over de erfenissen van het koloniaal verleden. Ik verwerp dat begrip niet, zoals wordt gesuggereerd. Ik betoog juist (p. 35) dat het ons kan helpen nadenken over onuitgesproken racisme als een mogelijke erfenis van het racisme: ‘Een belangrijke vraag ook, zeker als we even stilstaan bij de verhitte discussies rond Zwarte Piet – maar ook een vraag die niet eenvoudig op basis van empirisch onderzoek kan worden beantwoord, zeker als het gaat om de historische wortels van zo’n mentaal archief.’

En ja, daar ben ik weer, *get your facts straight*. En dan overtuigt het argument dat Nederland vol zou staan met koloniale argumenten die iedere passant subtiel zouden impregneren met koloniale en racistische denkbepaald niet. Ziet de passant überhaupt die – ik houd dit staande – beperkte hoeveelheid koloniale monumenten? Weet die passant überhaupt dat zo’n monument een koloniale betekenis had, en zo ja, neemt zij/hij die dan over? Zoals ik in de discussie na afloop van de Daendelslezing al opmerkte, ik ben me bewust van de beperkingen van een neo-positivistische benadering, waarin men alleen zinvol kan praten over empirisch vast te stellen feiten. Dan blijft er te weinig over. Maar ik kan me ook niet vinden in een benadering die zich tevreden stelt met onbewijsbare speculaties.

Over het zoeken naar maatschappelijke verbinding schrijf ik (pp. 36-7) dat deze opgave ‘niet haaks [staat] op het bekritisieren van het kolonialisme, maar wel haaks op de gedachte dat alléén die koloniale geschiedenis het nationale verleden kenmerkt, of dat een passende genoegdoening kan worden verleend. Ik denk dat zo’n hoge inzet uiteindelijk averechts werkt, de verdeeldheid alleen maar versterkt en dus ook strategisch onverstandig is.’ Voorafgaande aan de passages waarin ik deze redenering opbouw schrijf ik: ‘ik stel mijzelf daarmee bloot aan voorspelbare kritiek’ (p. 35). Dat bleek...

Kritiek versus superioriteitsdenken

Impliciet is de repliek, zo komt het mij over, doordesemend van het verwijt dat ik onvoldoende afstand neem van het koloniale verleden en mede daarom de hedendaagse kritiek op dat verleden en zijn erfenissen niet serieus genoeg neem. Daarop herhaal ik nog maar eens dat dit zeer beslist niet mijn bedoeling was. Ik beaam echter dat ik wars ben van ‘gemoraliseer dat vooral veel zegt over het hier en nu’ en dat ik me verre wil houden van een anachronistisch superioriteitsdenken: ‘De geschiedenis stemt bovendien bijzonder bescheiden over de vraag of u of ik het iets beter hadden gedaan.’ (p. 48).

Aan het eind van hun betoog schrijven Eickhoff en Henkes dat zij liever ‘de productieve kant van de recent breed-gedragen kritisch-geëngageerde omgang met materiële sporen van het koloniale verleden in de Nederlandse samenleving’ benadrukken. En dan krijg ik een pluimpje, voor het boekje *Sporen van de slavernij in Leiden* dat ik vorig jaar samen met Karwan Fatah-Black publiceerde. Daaruit zou wel ‘een ruimere visie’ spreken, ‘met meer aandacht voor degenen die tot nog toe onvoldoende gezien en gehoord zijn’; de tekst zou ook duidelijk maken ‘hoe het cultureel archief onze blik op het koloniale verleden richting geeft en begrenst’. Dank – maar wat wij in dat bescheiden gidsje doen is mijns inziens in geen enkel opzicht strijdig met wat ik in de Daendelslezing bepleitte.